

Josef Ratzinger – Guds rottweiler eller liberal modernist?

Martin Berntson, universitetslektor i religionsvetenskap

Vid sextiden på kvällen den 19 april 2005 steg vit rök upp från den lilla skorstenen som leder upp från det Sixtinska kapellet i Vatikanen. Tillsammans med en åtföljande klockringning tillkännagav denna rök att de kardinaler som sedan ungefär ett och ett halvt dygn varit instängda i Sixtinska kapellet nu hade enats i valet av en ny påve efter den framlidne Johannes Paulus II. Världens blickar riktades nu mot Petersplatsen och balkongen ovanför ingången till Peterskyrkan, och från hela Rom skyndade folk – i ett surrealistiskt sceneri som skulle kunna ha hämtats ur en Fellini-film – till det ovala torget med sin massiva omfamning av helgonstatyer, för att höra offentliggörandet av den glada nyheten: habemus papam – vi har en påve! Jubel utbröt vid tillkännagivandet av att den som valts inte var någon mindre än den förutvarande kardinalen Josef Ratzinger, den kanske mest namnkunnige bland alla potentiella påvekandidater. Snart uppenbarade sig Ratzinger, som nu valt namnet Benedikt XVI, på balkongen. Jubel utbröt ånyo då han i samband med den apostoliska välsignelsen ”urbi et orbi” betecknade sig som en enkel och ödmjuk tjänare i Herrens vingård; ord som skulle kunna uppfattas som närmast ironi med tanke på att Ratzinger, efter påven Johannes Paulus II, under de senaste tjugofem åren varit den sannolikt mest inflytelserike makthavaren inom den romersk-katolska kyrkans hierarki.

”Guds rottweiler”

Stämningen på Petersplatsen präglades under timmarna efter den vita rökens uppstigande av en påtaglig glädje bland de flera hundra tusen närvarande. Vi som befann oss på plats kunde – utöver en påtaglig trängsel – bland annat notera ungdomar, som efter offentliggörandet av den nye påvens namn, skanderade ”Benedetto” på ett sätt som snarast påminde

om en ståplatskör vid någon av Lazios fotbollsmatcher. Under de följande dagarna kunde man på Petersplatsen med omnejd observera banderoller med orden "Ratzinger boys".

I den världsvida pressen gick under de följande dagarna att notera å ena sidan en glädje över att få en stark och teologiskt välbevandrad person som Ratzinger till påve, å andra sidan en rädsla för den traditionalism han anses stå för. I svensk massmedia kom Ratzinger under dagarna efter påvevalet att betecknas som en konservativ, ja till och med reaktionär, kyrkoman. Vad som lyftes fram var särskilt hur Ratzinger som chef för Vatikanens troskongregation varit delaktig i och ansvarig för disciplinära ingripanden mot flera av de främsta liberala teologerna inom den romersk-katolska kyrkan. Ett särskilt objekt för misstanke har varit den politiskt (ofta socialistiskt) orienterade befrielse-teologin. I massmedia anklagas Ratzinger även för en konservativ hållning i sexualfrågor (främst vad gäller frågor rörande homosexualitet, aborter och preventivmedel) samt tveksamhet till kvinnliga präster och ekumenisk diskussion med protestanter. I dessa sammanhang brukar man anföra hans öknamn "Guds rottweiler", vilket syftar dels på hans tyska bakgrund, dels på hans verksamhet inom troskongregationen. Denna kritik är ingalunda unik för massmedia. Bland liberala grupperingar inom den romersk-katolska kyrkan har Ratzinger under många års tid personifierat de konserverande krafterna inom den romerska hierarkin.

Liberal modernist?

En annan bild av Ratzinger möter vi vid studiet av de uppfattningar om honom som förekommer bland mer eller mindre "ultra-konservativa" grupper inom den romersk-katolska kyrkan. Inom dessa kretsar har Ratzinger under flera års tid beskrivits som liberal och modernistisk så till den grad att han snarast är att anse såsom kättare. Dessa grupper, som vi här kan sammanfatta under benämningen "traditionalister", har kommit att organiseras främst under åren som följt efter det Andra Vatikankonciliet, som ägde rum åren 1962–1965. Detta koncilium innebar bland annat genomförandet av ett antal reformer på det liturgiska området samt en öppenhet från katolsk sida gentemot dialog med andra kyrkor samt med icke-kristna religioner. Under åren närmast efter konciliet växte en motståndsrörelse fram bland de katoliker som inte uppskattade de många förändringarna. I synnerhet kom avskaffandet av den traditionella latin-

ska mässan att uppröra många. En centralgestalt i motståndet kom att bli den franske ärkebiskopen Marcel Lefebvre (1905–1991), som omkring år 1970 (vid samma tid som den nya mässan kom ut) bildade komuniteten S:t Pius X:s prästbrödraskap, i syfte att vidmakthålla den traditionella latinska mässan samt tillhandahålla teologisk prästutbildning i enlighet med de teologiska principer som rådde före Andra Vatikankonciliet. Bildandet av brödraskapet har ibland betecknats som en kyrkoschism. Dess avoga hållning gentemot konciliet förespråkare kom ytterligare att befästas år 1988 då egna biskopar vigdes. Vigningen ledde till en exkommunicering av Lefebvre, vilken i sin tur har lett till en intern splittring inom prästbrödraskapet, som idag säger sig acceptera den sittande påven av Rom som aposteln Petrus legitime efterträdare, samtidigt som det tar avstånd från den teologi och de liturgiska förändringar som emanerat från Rom under åren efter det Andra Vatikankonciliet.

Det finns dock katolska grupper och individer som tagit ytterligare steg i sitt avståndstagande gentemot den romersk-katolska kyrkans hierarki. Till dessa grupper, som med en teknisk term brukar benämnas sedesvakantister (*sedesvakans* är det tillstånd som råder mellan en påves död och en ny påves tillträde), ett namn som åsyftar uppfattningen att det sedan Andra Vatikankonciliet inte funnits någon legitim påve av Rom, utan endast ”falska påvar”. Dessa traditionalistiska sedesvakantister är betydelsefulla inte minst i USA, och vissa representanter finns även i Sverige. En av de mest uppmärksammade sedesvakantisterna i USA är Hutton Gibson (far till regissören och skådespelaren Mel Gibson), som författat boken *Is the Pope Catholic?* (1988). Han har i intervjuer kallat Johannes Paulus II ”Garrulous Karolus, the Koran Kisser”, och hävdar att Andra Vatikankonciliet kan ses som en ”frimurarsammansvärjning med stöd av judarna”. (Rörande judarna kan det också noteras att Hutton Gibson ifrågasatt att sex miljoner judar mördades under Förintelsen). En grundläggande uppfattning hos sedesvakantisterna är att de reformer och teologiska dokument som utfärdats från Rom sedan Andra Vatikankonciliet innebär en teologi som har avlägsnat sig så mycket från Bibeln och traditionen (i form av konciliebeslut, påvliga dekret samt kyrkofäders och andra betydelsefulla teologers skrifter) att den inte längre kan klassas som katolsk, vilket i sin tur medför att de personer som suttit på påvestolen sedan slutet av 1950-talet inte heller kan anses vara katoliker. Eftersom endast katoliker kan vara påvar av

Rom, blir slutsatsen att samtliga romersk-katolska ”påvar”, från Johannes XXIII (som tillträdde 1958) till Johannes Paulus II varit ”falska påvar” eller ”motpåvar”. Till denna grupp ”falska påvar” räknas av sedesvakantisterna sedan april 2005 även Benedikt XVI.

Vid en genomgång av diverse hemsidor på Internet går det att bland sedesvakantister skönja en uppskattning av Ratzingers positiva inställning till den traditionella latinska mässan samt till hans vidmakthållande av vissa disciplinära uppfattningar rörande sexualmoral. Samtidigt riktas stundtals omfattande kritik mot delar av den teologi man kunnat finna i Ratzingers många böcker och officiella uttalanden, vilka har bedömts som allt för liberala och modernistiska. Främst framhålls hans bejakande av Andra Vatikanconciliet samt hans öppenhet gentemot ekumenisk diskussion med protestanter och icke-kristna religioner.

Ratzinger, ekumenik och religionsdialog

Josef Ratzinger hörde till de liberala och progressiva grupperna under Andra Vatikanconciliet. Han har därefter aldrig tagit formellt avstånd från något av de dokument som utfärdades vid conciliet, men anses likväl ha frångått och försökt stävja den ”progressiva anda” som uttrycktes vid conciliet, och därvid ha motverkat det praktiska genomförandet av dess reformer. Förändringen anses ha skett i samband med studentupproren 1968, vars marxistiska och kristendomsfientliga anda fick honom att se risker med allt för långtgående liberalisering av såväl samhälle som teologi.

Ratzinger anser själv inte att hans teologiska grunduppfattningar har förändrats sedan conciliet. Dagen efter påvevalet lät han, i ett tal till kardinalerna i Sixtinska kapellet, betona conciliedokumentens ”tidlöshet” samt det behov kyrkan hade av dessa dokument i sin nya situation i det samtida globaliserade samhället. Han bekräftade även sin vilja att fortsätta sätta dess beslut i praktik. I talet betonades även vikten av ekumeniska samtal och uppgiften att som aposteln Petrus efterträdare verka för att återskapa kyrkans synliga enhet. Det är denna senare punkt som väckt den kanske största irritationen bland traditionella katoliker gentemot såväl Benedikt XVI som hans företrädare Johannes Paulus II, som i fråga om religionsdialog och ekumenik låtit den romersk-katolska kyrkan ta åtskilliga steg framåt.

Ratzinger har i flera av sina böcker betonat vikten av dialog med såväl protestantiska som ortodoxa trosutövare. Han hör visserligen knappast till de radikalare ekumenerna, men har likväl påvisat ett stort intresse inte minst för dialogen mellan lutheraner och katoliker. Bland vissa traditionalister har särskilt bestickande varit att han i boken *Die christliche Brüderlichkeit* från 1960 (utgiven på engelska 1993 som *The Meaning of Christian Brotherhood*) hävdade att protestantismen idag inte kan betecknas som en heresi i ordets traditionella betydelse. Som ekumen har han dessutom förespråkade att under principen ”enhet i bevarad mångfald” respektera de olika kyrkornas olikheter. Det kan tilläggas att Ratzingers bistånd var av stor betydelse då den romersk-katolska kyrkan tillsammans med Lutherska världsförbundet år 1998 utfärdade en gemensam deklaration om rättfärdiggörelsen; ett av de viktigaste ekumeniska dokument som utfärdats i dialogen mellan katoliker och lutheraner.

Ratzinger har även i flera av sina skrifter diskuterat religionsdialog, inte minst i relation till judendom och islam. I en av hans senaste böcker, *Glaube – Wahrheit – Toleranz. Das Christentum und die Weltreligionen* från 2003 (utgiven på engelska 2004 som *Truth and Tolerance. Christian Belief and World Religions*) diskuterar Ratzinger olika sätt att förhålla sig till religiös mångfald, utan att vilja eller anse sig kunna ge det slutgiltiga svaret. I boken antyds att frälsning kan stå att finna utanför den romersk-katolska kyrkan, vilket i kombination med uttalanden om ”islams storhet” har mött omfattande kritik från traditionalister, vilka även har riktat kritik mot den öppenhet gentemot judendomen som uttrycks i boken *Die Vielfalt der Religionen und der Eine Bund* (utgiven på engelska 1999 som *Many Religions – One covenant*) i vilken Ratzinger betonar vikten av religionsdialog i syfte att fördjupa sin egen tro.

Jag lär känna min egen sanning bättre om jag förstår den andre personen, och tillåter mig själv att färdas längs vägen mot Gud, som alltid är större, i visshet om att jag aldrig kan hålla den fullständiga sanningen om Gud i mina egna händer, utan alltid måste vara den lärande, på en pilgrimsfärd mot denna sanning, längs en väg utan slut.

Betydelsen av en fortsatt dialog med judendomen betonades av Benedikt XVI strax efter påvevalet. Redan dagen efter det att han blivit påve skick-

ade han ett brev till överrabbinen i Rom i vilket han lovade att fortsätta denna dialog och stärka samarbetet med judiska folket. Han bjöd också in överrabbinen till den högtidlighet som markerar inledningen på påvens ämbetsperiod. Vid denna högtidlighet, som inföll den 24 april, riktade Benedikt XVI en särskild hälsning till ”sina bröder och systrar bland det judiska folket, till vilket vi är förenade genom ett gemensamt andligt arv, grundat i Guds oåterkalleliga löften”. Det gemensamma andliga arvet som här omnämndes åsyftar sannolikt i första hand Bibeln, som Ratzinger bejakat läsning av även ur judiskt perspektiv. Talet om Guds oåterkalleliga löften kan tolkas som ett bejakande av tanken på att Guds löfte att judarna skulle vara Guds utvalda folk alltjämt är giltigt.

Dagen efter, i ett tal till delegater från icke-katolska traditioner, sände han en särskild hälsning till de muslimska representanterna, och passade på att uttrycka sin uppskattning för den växande dialogen mellan muslimer och kristna. I talet försäkrades att den romersk-katolska kyrkan ämnade fortsätta bygga vänskapsbroar mellan anhängarna från flera religioner, i syfte att söka det sant goda i varje person och i samhället som helhet.

Ulv i fårakläder?

Vad många traditionalister eller sedesvakantister anser särskilt problematiskt med Ratzinger är att han bland liberala katoliker betecknas som just en reaktionär ”rottweiler” eller som en konservativ ”heretiker-hammare”. De anser att han härvid – under ytan – framträder som en ulv i fårakläder och inger falskt hopp inför framtiden. Ett liknande problem anser de finns i hans böcker, i vilka de tycker sig finna till synes konservativa – korrekta – yttranden, vilka kombineras med liberala heretiska uttalanden.

Även om Josef Ratzinger/Benedikt XVI har kritiserats av katolska traditionalister och inte erkänns som påve av sedesvakantister, kan han samtidigt räcka ut en hand till dessa grupper genom sin förkärlek för den traditionella latinska mässan. På detta sätt skulle han mycket väl kunna ”återvinna” några av de själar som tagit avstånd från den romersk-katolska kyrkans hierarki på grund av de liturgiska förändringarna. Ratzinger är samtidigt en modern teolog i den meningen att han i sina böcker ställer sig i dialog med dels samtida frågor och förhållanden, dels med modern teologisk diskussion. I fråga om ekumenik och religionsdialog hör han knappast till de mest progressiva teologerna, men är samtidigt inte mer konservativ

än vad som ges utrymme för i de dokument som utfärdades i ämnet under Andra Vatikankonciliet; dokument som samtidigt är medvetet öppna för olika tolkningar.

Sammanfattningsvis kan Josef Ratzinger knappast karakteriseras som hörande till den liberala eller progressiva falangen inom den romersk-katolska kyrkan. Min poäng i detta sammanhang är att han samtidigt inte på ett enkelt sätt går att inordna bland de för-konciliära traditionalisterna, vilket ibland har skett. Vilken riktning han fortsättningsvis kommer att ta i egenskap av påven Benedikt XVI återstår att se.

